

1998 Yılında Yaşanan Batı Karadeniz Sel Felaketinden Üç Yıl Sonra Neredeyiz?

Ümit ÖZCAN

Dr.
Şehir Plancısı

20-21 Mayıs 1998 tarihinde Batı Karadeniz Bölgesinde, Filyos ve Bartın havzalarını içeren bölgede büyük bir sel felaketi ve sele bağlı heyelan hareketleri yaşanmıştır. Karabük'ün bir bölümü Bartın'ın ise neredeyse tamamı sular altında kalmış, Devrek, Mengen, Eskipazar, Çaycuma, Ovacuma, Gökçebey, Yenice ve Saltukova ilçeleri sellerden ciddi boyutlarda etkilenirken, Alaplı Yukarıdağ Köyünde yer altı sularını tetikleyen aşırı yağışların neden olduğu heyelan ile 40'a yakın konutun yer aldığı yeni yerleşim bölgesi yaklaşık 75 m. kayarak yerleşimin tamamı ağır hasar görmüştür.

20-21 Mayıs 1998 tarihinde yaşanan sel ve heyelan hareketinin mali bilançosu net bir biçimde açıklanmamış olmakla birlikte, yaklaşık 35.000 m²'yi aşan bir alana yayılmış olan sel sularının

çekilmesi 48 saatten daha uzun sürede gerçekleşmiş ve sel sularının etkilediği alanlarda yapılarda oluşan hasarın yanı sıra, kentin altyapı sistemi, özellikle su ve kanalizasyon şebekesinde kalıcı hasarlar oluşmuş, ulaşım ağında 1300 km. karayolu, 600 km. köy yolu ve 60 km demiryolu hattı üzerinde onarım gerektiren hasar oluşurken, 12 karayolu köprüsü 91 köy yolu köprüsü ve 6900 m. menfer ile 13.800 m. istinat duvarı ve demir yollarında tünel geçmeleri nedeniyle mühendislik yapıları hasarı saptanırken, sel nedeniyle 200'ü aşkın konut ve işyeri ağır ve orta ağır hasar heyelanlardan ise 500 kadar bina ciddi zarar görmüştür. Eylül 1998 sonu itibarıyla tarımsal alanları dolan mül nedeniyle zirai kayıplar ile birlikte yaşanan afetin ekonomik maliyetinin yarım milyar ABD doları eşdeğerine yaklaşan rakamlarla ifade edilebildiği anlaşılmaktadır.

PLANLAMA
2001/4

Sel ve heyelan
afetini deprem
gibi doğal
afetlerden ayıran
en temel özellik,
günümüzde
ulaşılabilir ölçme ve
değerlendirmeye
ilişkin teknik bilgi
düzeyinin sel ve
heyelan riski
taşıyan alanları
ve bu afetlerin
olası etkilerinin
tamamını
önceden bilmeyi
gerektirecek
teknolojiye sahip
olmamızdır.

PLANLAMA
2001/4

Söz konusu afet sırasında can kaybının olmaması, sel sularının yavaş yükselmesi ve bu konuda halkı zamanında uyaran yerel yöneticilerin basiretli davranışları ile açıklanabilmektedir. Özellikle Bartın'da sel sularının 13-15 metreye kadar yükselerek pik noktaya ulaştığı sel felaketinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra alınan önlemlerle birlikte değerlendirilerek, doğal afetler konusunda ülkemizin yaklaşımını gözden geçirmekte yarar görülmektedir.

1998'de yaşanan sel sonrası TMMOB teknik heyetince oluşturulan rapor saptamaları ve bu anlamda yapılmış diğer çalışmaları birlikte değerlendirdiğimizde yapılan tüm çalışmaların ortaklaştığı sel ve heyelan hareketlerinin gerekçeleri; su toplama havzalarında aşırı ormansızlaşma havzaların toprak yapısı, doğaya karşı mühendislik çözümleri afet risklerini göz ardı eden spekülasyon amaçlı planlama anlayışı ve bu anlayışı destekleyen temel politikalar olarak özetlenebilmektedir.

Ülkemiz 20-21 Mayıs 1998 selinin hemen ertesinde Ağustos ayından başlayarak bir dizi sel ve sele bağlı heyelan felaketi yaşamış olup, Antakya'da yaşanan son felaketinin de son olmayacağı açıktır. Ülkemiz açısından sellerin bu denli alışılmış olması Batı Karadeniz sel felaketi sonrası yapılan tespitlerin yöreye özgü olmayıp, genel nitelikli temel uygulama politikalarının ülke genelindeki sonuçları olarak algılanmalıdır.

Sel ve heyelan afetini deprem gibi doğal afetlerden ayıran en temel özellik, günümüzde ulaşılabilir ölçme ve değerlendirmeye ilişkin teknik bilgi düzeyinin sel ve heyelan riski taşıyan alanları ve bu afetlerin olası etkilerinin tamamını önceden bilmeyi gerektirecek teknolojiye sahip olmamızdır. Yani günümüz teknolojiyle sel ve heyelanın nerelerde olacağı bilgisine sahip durumdayız ve bu felaketlerin riskinden kaçınmanın maliyeti, deprem riskinden kaçınmak için üstlenilmesi gereken maliyetlerden çok daha küçüktür. Üstelik sel riskine sahip olan alanlar ki bunlar; genelde akarsu havzalarıdır, aynı zamanda zemin sıvılaşmasının en yüksek olduğu en genç alüvyon topraklardır, bu tür topraklar olası bir depremde en büyük risk altındaki yöreler kapsamında değerlendirilmekte olup bu alanlarda yer alan mühendislik yapılarını bekleyen riskler yalnızca deprem veya sel olarak da değerlendirilemez.

Çünkü zaten geçirimi yüksek topraklar üzerinde olan bu yapılar, aynı zamanda önceden bir sele maruz kaldıysa zeminde yer alan temel ekipman ve malzemeleri de korozyona uğrar yani önceden saptanan risklere göre inşa edilmiş olsa dahi bir kez sele maruz kalmış olan temellerde önceden hesaplanmamış olan bir korozyon yaşanır ki, bu bozulma, olası deprem riskinin zemin sıvılaşması nedeniyle artacak olan şiddetine karşı söz konusu yapıyı korunaksız bırakacaktır.

Sellerin olası deprem riskini artırıcı etkisine de kısaca değindikten sonra 1998 seli sonrası yapılan çalışmalara topluca bakmakta, daha sonra da TMMOB Teknik raporunun önermeleri ile yapılmış olan uygulamayı karşılaştırmakta yarar görüyoruz.

Yaşanan sel felaketi ertesinde büyük ölçüde ülkemiz insanının dayanışmacı geleneği ile oluşturulan yardım kampanyaları ile bölgeye ihtiyaç duyulan malzemeler iletilmiştir. Bu gönüllü yardımların yanı sıra, bölgeye selden zarar gören konutlar için hane ve işyeri başına 250.000.000-TL.'ye varan acil yardım gönderildi ve hasar tespitleri yapıldı. Ağır ve orta hasar tespiti yapılmış konut ve işyerlerine diğer yöreler kesin olarak bilinmese de Bartın herhangi bir aynı yada nakdi yardım da bulunmadığı bilinmektedir.

Yıkılmış olan mühendislik yapılarının onarımının bir bölümü genel bütçe kaynaklarından aktarılma yapılarak gerçekleştirilmiş, diğer bölümü için ise Dünya Bankasından acil yardım kredisi talep edilmiştir. Talep edilen kredi iki yıl içinde kullanılmak üzere planlanmış olup, bu amaçla Toplu Konut İdaresi sorumlu kuruluş olarak tanımlanarak TEFER I ve TEFER II adlı iki proje Dünya Bankasına sunulmuştur. Projenin I. aşaması özellikle Filyos vadisinde oluşan mühendislik hasarını giderilmesi amacıyla kullanılmış, proje kapsamında selden etkilenen belediyelere acil iş makinesi ve ekipman harcaması için gerekli kaynak aktarılmıştır.

TEFER I kapsamında gerçekleştirilen en önemli iş konusu Devrek çayının istinat duvarlarının ve heyelana uğrayan yol kesiminin yeniden yapımı olmuştur. Yaşanan sel felaketi sonrası TMMOB teknik heyetince yapılan yerinde incelemede, sele neden olan ve sel sırasında istinat duvarlarının ve köprünün yıkılması ile sonuçlanan olayın dere

yatağının DSI tarafından yapılmış olan dolgu tekniği ile daraltılarak yol ve yerleşim alanı kazanmaya yönelik işlem nedeniyle ortaya çıkmış olduğu teşhis edilmişti. Dünya Bankası kredisi kullanılarak dere yatağı sele neden olan daraltılmış hali korunarak onarılmış durumdadır. Yani, DSI'nin hatalı mühendislik tercihi aynen korunmaktaki ve gelecekte yaşanması muhtemel sellerde aynı sonuçların yaşanması için gerekli altyapı yeniden oluşturulmuş durumdadır.

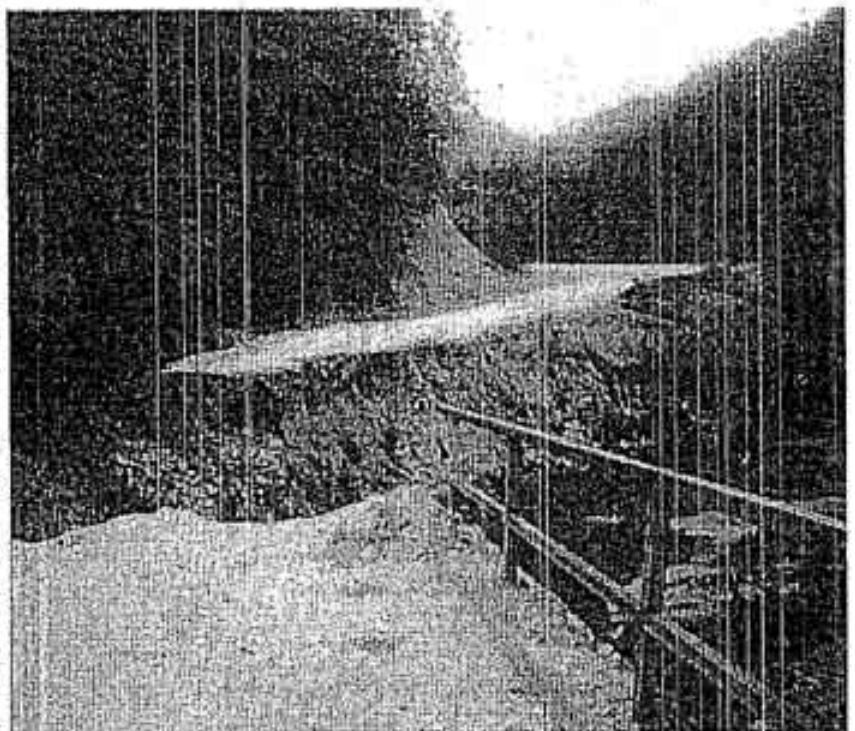
Sel sırasında ırmak kenarlarındaki ağaçların köklenerek sel sularına kapılması ve belli noktalarda yığılarak baraj etkisi yapması üzerine DSI tarafından ırmak kenarlarında gerçek bir ağaç katliamı yapılmıştır. Sel sularının baraj etkisi yaratacak engellerden kurtarılması çabasının bir başka yönü ise daha da dikkat çekicidir. Özellikle Devrek ve Yenice'de dere yatağına yapılmakta olan ruhsatlı binaların ırmak içine devrildiği yerinde tespitler sırasında 1998 yılında görülmüştü. Aradan geçen dört yıl boyunca, ırmaklarda olası baraj etkilerini gidermek amacıyla ağaç kesimi yapılırken ırmak yatağına boylu boyunca uzanmış ve kaçınılmaz olarak baraja dönüşmüş 4-5 katlı yapıların temizlenmesine geçen süre içinde ihtiyaç duyulmamış durumdadır.

Dünya Bankasından Acil Yardım Kredisi talep edilen TEFER II- kapsamında ağırlıklı Bartın havzası ırmağı kalmaktadır. 1998 yılından bu yana Bartın ırmağı ıslah çalışmasının projelendirilmesi işi ancak 2000 yılında yabancı ortaklı bir konsorsyuma ihale edilmiş ve alelacele proje tamamlanmış durumdadır. Proje bilinebildiği kadarı ile Bartın ırmağını yaklaşık 15 km.lik istinat duvarları ile desteklenmiş bir konuma getirirken, ırmağın menderes yaptığı noktaları düz geçiş haline getirmeyi, Kocaçay ve Kızılırmak nehirlerinin kent içindeki kavuşma noktasını kent dışına çıkarmayı ve ırmağın denize döküldüğü noktada limanı yapımı nedeniyle daralan kesimin dağ bölümü kesilerek genişletilmesini amaçlamaktadır.

Su toplama havzasının aşırı ormansızlaştırılmış erozyona açık yapısı nedeniyle sel sularının Bartın'a ulaşmadan tutulması amacıyla bir dizi su tutma kapısı ve baraja ihtiyaç duyulduğu ve ormansızlaştırılmış bölgelerin ivedilikle ağaçlandırılması gerektiği açıklıkla görülürken, kent içinde 13 m. yükselen ve kentin % 80'ini sel suları altına alabilen 1998 deneyiminin DSI'ye öğretiltik-

leri ile varılan mühendislik çözümü hayret verici olmaktadır. Risk altındaki yapıların en azından ağır risk taşıyanlarının yeni bir yer seçimine yönlendirilmesinin, yatağını kendi kapasitesini inanılmaz bir biçimde aşarak genişleten Bartın ırmağının aynı ölçüde taşmasına neden olan etmenlerin belirlenerek ortadan kaldırılmasına yönelmek yerine, sebeplere değil sonuçlara bakarak üretilmiş ve doğaya çok radikal bir müdahale niteliğindeki teknolojik çözümlerin geçersizliği bu tür radikal bir müdahalelerin öncüsü olarak tanıdığımız eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından da çok veciz bir biçimde 17 Ağustos depremi sonrasında şöyle ifade edilmişti: "Doğaya müdahalenin sınırları vardır."

TEFER II Projesi kapsamında Bartın ırmağının ıslahı amacıyla yapılmış olan proje ırmak yatağını değiştirerek tüm coğrafyanın köklü bir biçimde değişmesini önermesine karşın yapılması planlanan radikal değişikliklerin olası etkilerini değerlendirecek göstermelik bir ÇED'e dahi sahip olamayan bir biçimde aradan geçen üç yıl sonunda tamamlanmış olup ihalesi planlanmaktadır. Kentin tam içinde inşai faaliyet ve büyük ölçüde kümulaştırma gerektiren proje hakkında kent yönetiminin ısrarlı talebine karşın değiştirilmesi

Doğal afetlerin günümüzde erişilen bilgi birikimine rağmen "kader" olarak lanse edilmesi politikasından vazgeçilmedikçe ülkemiz daha pek çok doğal afet yarasını sarmak zorunda kalacaktır.

planlanan coğrafyada yaşayanların proje hakkında bilgilendirilmesine de DSİ tarafından pek ihtiyaç duyulmamıştır. Ülkenin deniz ulaşımına elverişli tek akarsuyu olan ve Bartın'ın tarihi ve kültürel geçmişinde önemli bir yer tutan ve ırmak kenarları I. Derecede Doğal sit alanı ilan edilmiş olan Bartın ırmağının ıslahına ilişkin olarak hazırlanan proje Dünya Bankasından süreli olarak alınmış acil yardım kredisinde süre aşımına girilmemesi gerekçesi ile tartışılmaksızın ihale edilmeye çalışılırken, sınırlı da olsa su tutma amacına yönelik Kırazlık barajı yapımı için yeterli kaynak bulunamamaktadır.

Ülkemiz sel ve sele bağlı heyelan afetiyle ilk kez 1998 yılında karşılaşmıştır. 1941, 1942 ve 1943 yıllarında üst üste yaşanan sel felaketleri sonrasında 14 Ocak 1943 yılında "Taşkın Sulara ve Baskın Sularına Karşı Korunma Kanunu"nı bundan 60 yıl önce mevzuatına katabilmiş bir ülkenin çocuklarıyız. Kabaca su baskınlarının yaşanmaması için yerleşimlerin nereler yapılması gerektiği yani sel ve taşkın afetinden kaçınma amacıyla gözetilmesi gereken temel yer seçimi ölçütlerini hükme bağlayan ve bir sel ile karşılaşıldığında yapılacak çalışmaları düzenleyen bir kanun bundan 60 yıl önce düzenlenebilmişken, 1982 Anayasası ile orman alanlarını tarım ve yerleşim amaçlı kullanıma açan yer altı ve yer üstü kaynaklarının hemen her alanda talanına göz yuman yasal düzenlemelere 1984 yılında kentsel arsa spekülasyonunu özendiren önlemlerle desteklenmiş yeni bir imar kanunu ile çerçevelenen imar ve planlama politikalarını da üç nesil sonra katabilmiş bir ulusun evlatlarıyız.

Sosyal antropologlar insanoğlunu diğer hayvan türlerinden ayıran özelliklerini sayarken "gelecek nesillere aktarılabilir bilgi birikimi" ve "aktarılmış bilgiyi kullanma yeteneği"nin altını çizmektedir. 60 yıl önce deneyimler sonucu edinilmiş bilgiyi gelişen teknoloji ve deneyimlerle zenginleştirmemiz beklenirken, önceden kestirilebilir ve önenebilir afetler konusunda duyarsızlaşacak kadar kar güdüsü ile hareket edebilen ve bu kar güdüsüyle kendi can ve mal emniyetini yani yalnızca insana özgü değil tüm canlı varlıklar için geçerli yaşamını idame ettirme güdüsünü" yitiren yeni bir türe dönüştüğümüz gerçeğini görerek yeni gerçeklerin ivedilikle yapılması gerektiği kanısındayız.

Özetlemek gerekirse; 1998 yılındaki sel felaketinin nedenleri ile değil sonuçları ile ilgilenen ve "yazarların oluşmasını önlemeyi değil", "yazarların sarılması" politikalarını yapılacak yeni ihalelerdeki rant dağılımını yeniden düzenleme olarak benimseyen temel anlayış günümüzde aynen devam etmektedir.

Doğal olaylar karşısında teknoloji tamamen çaresiz değildir. Ancak Sayın Demirel'in de belirttiği gibi "doğaya müdahalenin sınırları vardır" Yaşananlar ve yaşanacak olanların nedenlerine baktığımızda da üretilmiş teknolojilerin ve bilginin hatalı kullanımının ortaya çıkan hasardaki payını, doğanın payından çok daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Somut bir örnek vermek gerekirse Devrek'te ırmak ıslahı adı altında yapılan dolgu çalışması ve ırmak yatağında bina yapımına müsaade eden imar planı hatasının Bartın'da da tekrarlanması için gelecek nesillerimizin borç yükünü arttırıcı kredi kullanılmaya çalışılmasının mevcut teknik bilgi birikiminizin eriştiği çerçeve içinde kalarak açıklamasını yapmak mümkün değildir.

Bir başka ifadeyle, kabaca yarım milyar ABD doları olarak tahmin edilen sel felaketinin tekrarlanması olasılığını arttıracak önlemleri almak için milyonlarca ABD doları borç kullanmayı uygun gören politikalar 1998 deneyiminde revize edilmemiş, bilakis pekiştirilmemiştir. Doğal afetlerin günümüzde erişilen bilgi birikimine rağmen "kader" olarak lanse edilmesi politikasından vazgeçilmedikçe ülkemiz daha pek çok doğal afet yarasını sarmak zorunda kalacaktır.

Kaynaklar

- Ş. İsmailoğlu, Ü. Özcan, İ. Küçük, D. Çağlayan, D. Bayrak, Aşağı Filyos Vadisi, Bartın Karabük Alaplı (Batı Karadeniz) yörelerindeki Sellar ve Heyelanlara İlişkin Rapor, TMMOB, Şubat 1999, Ankara
- Ü. Şorman, P. Gülkan, H. Önder, M. Yanmaz, V. Doğanoglu, vd., Batı ve Doğu Karadeniz Sel Afetleri, Araştırma Raporu, Türkiye Müttesahhitler Birliği, 1998 Ankara